

ZVER IZ LASKOA

Neizreciva zver, poslednja u gracioznom stadau, kao smešni kiklop. Osm poruga krase je, dele njeno luđilo. Zver pobožno riga u poljskom vazduhu. Nabijeni i opušteni joj bokovi bolni, ostobodiće se trudnoće. Od papaka do izlišnih kljova obvijena je smrdom. Tako se ukazuje na frizu Laskoa, jezivo prurušena majka, Mudrost sa očima punim suza.

Rene Šar: *Neizreciva zver*

U *Fedru* Platon evocira, da bi ga osudio, jedan čudan jezik: evo neko govori pa ipak niko ne govori; to je reč ali ona ne misli na ono što kazuje, ona kazuje uvek isto, nije kadra da izabere svoje sagovornike, nije kadra da odgovori, pitaju li je, i zaštititi se napadnu li je: sudbina je izlaže riziku da se valja sa svih strana nasumce, i izlaže istinu riziku da postane semenka slučaja; poveriti joj istinu značilo bi poveriti istinu smrti. Sokrat, dakle, predlaže da se čovek što više udalji od te reči, kao od opasne bolesti, i pridržava se pravog jezika, govornog jezika, gde je reč sigurna da će naći živu garanciju prisustvom onoga koji je izražava.

Pisana reč: mrtva reč, reč zaborava. Ovo krajnje nepoverenje u pisanje, koje deli i Platon, pokazuje kakve je sumnje i kakve probleme mogla izazvati nova upotreba pisane komunikacije: šta je ta reč koja za sobom nema vlastito jemstvo pravog čoveka, kome je stalo do istine? Već kasniji Sokratov humanizam nalazi se na sredokračju između dva sveta, koje on poznaje ali odbija odlučnim izborom. S jedne strane, bezlično znanje knjige koje ne traži da bude garantovano jednim mišljenjem, jer mišljenje jednog čoveka nikada nije istinito, može postati istina samo u svetu svih ljudi i kroz samu afirmaciju toga sveta. Takvo znanje povezano je sa razvitkom umeća u svim njegovim oblicima i čini od reči, od pisanja, umeće.

No Sokrat, koji odbacuje bezlično znanje knjige, odbacuje isto toliko — mada sa više poštovanja — drugi bezlični jezik, čistu reč, koja izražava sveto. Mi više nismo kao oni, veli on, koji se zadovoljiše slušanjem glasa hrasta ili glasa kamena. »Vi, moderni, hoćete da znate ko je onaj što govori i iz koje je zemlje. Tako da bi sve što je kazano protiv pisanja poslužilo i da diskredituje recitovanu reč himne, tu gde je recitator, bilo da je pesnik ili odjek pesnika, samo neodgovorni organ jednog jezika koji ga beskrajno prevazilazi.

Stoga se misteriozno, pisanje, povezano međutim sa razvitkom proze, kada stih prestaje biti neophodno sredstvo pamćenja, pisana stvar, svojom suštinom ukazuje bliskom svetovnoj reči, čiju neobičnost unosi u delo, čiju bezmernost, rizik, snagu, što ne pristaje ni na kakvu računicu i odbija svaku garanciju, nasleđuje. Kao i sveta reč, ono što je napisano ne zna se otkud dolazi, bez autora je, bez porekla, i prema tome odražava nešto prvobitnije. Iza napisane reči niko nije prisutan, ona je glas odsustva, kao u proročijima, gde progovara božanstvo, sam bog nikada nije prisutan u svojoj reči, onda progovara odsustvo boga.

I proročanstvo, i pisanje, ne mogu se pravdati sami, niti objasniti, niti braniti: niko ne može voditi dijalog sa napisanim, niko ne može voditi dijalog sa bogom. Sokrat ostaje začuden tom tišinom što govori.

Njegova nelagodnost pred neobičnošću napisanog dela, ukratko, ista je kao i nelagodnost koju oseća pred umetničkim delom, čija mu neobična bit uliva nepoverenje, ako ne i prezir: »Ono što je, besumnje, najstrašnije u pisanju jeste *Fedra*, njena sličnost sa slikarstvom: zar se ljudi na slici ne ukazuju kao živa bića, mo ne čute li dostojanstveno kad im se obratimo? Ono što ga, dakle, zgranjava, ono što mu se čini »strašnim«, to je u pisanju, kao i u slikarstvu, tišina, veličanstvena tišina, ćutanje koje je samo po sebi nečovečno i koje unosi u umetnost drhtaj svetih sila, onih sila što strahom i užasom otvaraju čoveka ka oblastima koje su mu strane. Ništa nije uzbudljivije nego to ćudenje pred tišinom umetnosti, nego ta nelagodnost ljubitelja reči, vernog poštenju žive reči: šta je to što poseduje nepromenljivost večnih stvari, a ipak je samo prividnost, to što kazuje istinske stvari ali iza kojeg je samo praznina, nesposobnost govora, tako da tu istinito nema ničega što bi ga podržavalo, kao da je bez osnove, sablazan onoga što se čini istinskim, što je samo slika i što posredstvom slike i varke mami istinu u dubinu gde nema ni istine ni smisla, čak ni greške? Zato Platon i Sokrat, u istom pasusu, žure da prikažu pisanje i umetnost kao rasonodu gde seriozno nije kompromitovano, koja će biti namenjena časovima rekreacije, sličnu onim minijaturnim, veštački oblikovanim, vrtovima u korpama za prazničnu dekoraciju, nazvanim Adonisi-ovim vrtovi. Napisana reč, »volumen«, biće dakle samo »vrt napisanih slova«. U najvećoj meri ona će moći da evocira dela ili zbivanja u znanju, a da nema nikakav udeo u radu na njihovom otkrivanju. Ovde vidimo kako Sokrat ponovo približava pisanje svetom, približavajući ga svetkovanju koje preklada mučnu aktivnost čoveka odanog istinskom, da bi ga uvelo u vreme gde se sreću bogovi i ljudi: vreme svetkovine. S tom razlikom što je sada drevna proročanska divljina hrasta, samo jedan lep minijaturni vrt, kao što je svetkovina samo rasonoda.

Pitam se katkad zašto se Rene Šar, pesnik vezan za našu sudbinu, oseća prisno bliskim Heraklitu, čiji je dičan lik evocirao: njegovu »vidovitost sunčanog orla«, »gordi, trajan, nemirni genij«, no šta evociraju, šta nose pred nama, u neposrednom sećanju, tolika njegova dela, iverje pesme, gde se pesma čini svedenom na sečivo čistog sjaja, na rez jedne odluke.

Možda će nam početak odgovora biti dat u dvema Heraklitovim mislima. Heraklit u njima, u neku ruku, odgovara Sokratu, videvši u onome što bezlično proročansku reč čini opasnom i sablažnjivom, istinski autoritet jezika: »Gospod, čije je proročije u Delfima, mišta ne izražava i ne skriva već označava«. Termin »označava« ima ovde svu svoju prvobitnu snagu slike i čini od reči tiho upravljani prst, »kajiprst čiji je nokat iščupani«, koji, ne kazujući ništa, ne skrivajući ništa, otvara prostor ka onome koji se otvara ka njemu. Sokrat je verovatno u pravu: on ne želi jezik koji ništa ne kazuje, iza kojeg se ništa ne skriva, već sigurnu reč, garantovanu prisustvom: koja se može razmeniti i koja je sazdana za razmenu. Reč u koju on ima poverenja uvek je reč o nečemu i reč nekoga — i jedno i drugo uvek otkriveni i prisutni — nikada reč početak. Prema tome, hotimice, s oprežnošću koju ne treba zanemariti, on se odriče svakog jezika okrenutog poreklu, odriče se proročanstva kao i umetničkog dela koje daje glas početku, koje je poziv upućen jednoj prvobitnoj odluci.

Jezik u kojem govori poreklo u suštini je proročanski. To ne znači da on diktira buduća zbivanja već da se ne naslanja ni na šta što već postoji, ni na jednu prih-

vaćenu istinu, ni na sâm jezik koji je već kavan ili proveren. On pretkazuje jer započinje. On označava budućnost, zato što još ne govori, jezik je budućnosti samim tim što je sam neka vrsta budućeg jezika koji je uvek ispred samog sebe, koji dobija svoj smisao i svoju zakonitost samo ispred sebe, tj. koji je sasvim neopravdan. Takva je nerazumna mudrost Sibile što odjekuje hiljadu godina, zato što nikada nije shvaćena kad govori. Taj jezik koji otvara trajanje, koji cepa i koji počinje, bez osmeha je bez ukrasa, bez šminke, ogoljenost je prvobitne reči: »Proročanstva Sibile koja iz zapenušanih ustiju izgovara reči bez čari, bez ukrasa i bez šminke, odjekuju hiljadu godina jer je bog nadahnjuje«.

Ukoliko smatramo korisnim da ukratko obuhvatimo snagu pesme kakvom se ona rasvetljava u delu Rene Šara, biće dovoljno da kažemo da je pesma ta buduća reč, bezlična i uvek na pomolu gde nam se međutim, u odlučnosti jednog jezika koji počinje, prisno govori o onome što se odigrava u sudbini koja nam je najbliža i najneposrednija.

To je opevanje predosećaja, obećanja i buđenja, par excellence, — ne zato što se opeva ono što će biti sutra, niti što nam se u njemu tačno otkriva neka budućnost, srećna ili nesrećna — ali ono čvrsto vezuje, u prostoru koji predosećaj obuhvata, reč sa poletom, i kroz polet reči snažno najavljuje nastanak jednog šireg horizonta, potvrdu jednog prvobitnog dana. Budućnost je retka, svaki dan što dolazi nije dan što počinje. Još ređa je reč koja je, u svojoj tišini rezerva jedne reči na pomolu, koja nas okreće, pa bi naš kraj možda bio i najbliži, sili početka. U svakom delu Rene Šara čujemo kako poezija izgovara zakletvu koja je, u zebnji i nesigurnosti, vezuje sa samom njenom budućnošću, primorava je da govori samo polazeći od te budućnosti, da bi tom nastanku unapred dala čvrstinu i obećanje svoje reči.

U *Prvom mlinu*: »Pesniku se događa da se u toku svojih istraživanja nasuče na neku obalu gde su ga čekali mnogo kasnije, posle njegovog nestanka«. U *Formalnoj deobi*: »Svakom umištenju dokaza pesnik odgovara paljbom budućnosti«. U *Smrvljenoj pesmi*: »Poezija, budući život unutar ponovo imenovanog čoveka«. U *Ranoraniocima*, čiji je naslov već poziv upućen »Onima što prvi ustaju«: »Osvajanje i beskrajno očuvanje onoga što je osvojeno ispred nas, što šapuće našu propast, zavodi našu obmanu«. Ili, još, u jednom njegovom skorajšnjem delu, ova vrsta razduženog zaključka: »Nisam sada mnogo udaljen od linije spajanja, od konačnog trenutka kada ću vas, pošto stapanjem i sintezom svaka stvar u mom duhu bude postala odsustvo i obećanje jedne budućnosti, koja mi ne pripada, zamoliti da mi date pravo na tišinu i dozvolu da odem«.

Rasplet je u budućoj tišini odakle se danas uznose potresni pokreti pesme nazvane *Lettera Amorosa*, u kojoj su nam prostor i sloboda ljubavi, nežna prisnost pesnika, bliski kroz jednostavnost netaknutih reči. Uprkos prividnosti poezija nam ovde još uvek govori o samoj sebi, govori nam pod maskom strasti, o svojoj suštini, uvek budućoj, o svom poletu, što se uvek pomalja u njoj najstvarnijoj i najvatrenijoj sadašnjosti: ona je time povezana sa željom koja je, kao i ona, ključanje vaskolike budućnosti u jari trenutka, ona je sa njom večno povezana kao što kazuje reč u pesmi *Jedino ostaju*: »Pesma je ostvarena ljubav želje koja osta želja«, što potvrđuju stranice iz *Lettera Amorosa*, gde se čini da poezija hoće da se domogne, s onu stranu svetlosti, svirepog otvora, prvobitnog reza kroz koji se sve osvetljava, budi i obećava: »Raspališe se čitava usta i glad za nečim boljim od svetlosti (nečim prodornijim i snažnijim)«.

No, to su samo putokazi. Trebalo bi još precizirati ovo: to je pesma u kojoj je pesma na pomolu, u kojoj je dato obe-

ćanje, donesena odluka o jednom početku; odatle dolazi da je ta reč katkad kratka, može se reći uzdržana, no ona je u stvari očuvana raskoš, punoća i plemenitost izvora. »Gospode Vreme! Luda travo! Moćni pešaci!« To je reč koja se ne ponavlja, kojoj je strana korist, koja ne ikazuje već prisutne stvari, koja nije neumorno kretanje tamo-amo u Sokratovom dijalogu, ona je kao reč Gospoda iz Delfa, ona je glas koji još ništa nije izrekao, koji se budi i budi glas katkad surov i strog, koji dolazi iz daleka i koji zove daleko.

Tako reč, u čvrstini koja je uspravljala i koja je zadržava u neprestanoj pobuni, vezuje pesmu sa najvećim rizikom, poverava je tom riziku, i to poverenje u »znatnu opasnost«, kroz koje se osvetljava naša lična situacija, namenjuje poeziju avanturi, što ona u suštini treba da bude, dok se izlaže bez garancije i bez sigurnosti slobodi onoga što je tek na pomolu.

To je zgusnuta reč, zatvorena u vlastitoj zebnji, koja nas doziva i vuče napred, tako da se ponekad čini da spaja poeziju i moral, i da nam kazuje ono što se od nas očekuje, no to stoga što je ona sama po sebi nalog koji je oblik svakog početka. Svaka reč koja počinje, pa bila i najneznatnija i najtajanstveniji pokret, pošto nas beskrajno pretiče, reč je koja najviše pokreće i zahteva: kao najneznatnija zora u kojoj se javlja sva žestina prvog bleska, i kao proročanska reč koja ništa ne diktira, koja ni na šta ne primorava, koja čak i ne govori, ali čini od te tišine prst zapovednički uperen ka nepoznatom.

Kada nas nepoznato doziva, kada reč posuđuje od proročanstva njegov glas, u kojem ništa aktuelno ne govori, ali koji prisiljava onog koji ga sluša da se otrgne od svoje sadašnjosti da bi prišao samom sebi, kao nečemu što još ne postoji, ta reč je često nepodnošljiva, ohole žestine, koja nas, u svojoj rigoroznoj i neosporivoj osudi, otima od nas samih, ignorirajući nas. Proroci i vidoviti govore s velikom suverenom jer ih ono što govori u njima ignorise: to ignorisanje koje ih čini bojažljivim i, takođe, zapovednicima, daje njihovom glasu više surovosti nego sjaja.

Sreća je pesme što može izbeći proročansku netolerantnost. Delo Rene Sara pruža nam tu sreću sa čistotom koju možemo teško spoznati, to delo govori nam sa tolike udaljenosti, no sa prisnim razumevanjem koje nam ga čini tako bliskim — ono ima snagu bezličnog, no priziva nas na vernost sopstvenoj sudbini, ono je napregnuto ali strpljivo, olujno i ravno, energično — koncentriše u sebi, u eksplozivnoj kratkoći trenutka, moć slike i tvrdnje koja »mrvu« pesmu no ipak zadržava sporost, kontinuitet i smisao neprekidnog.

Otkuda to? To stoga što ona kazuje početak, ali kroz dugo, strpljivo i tiho približavanje poretku, kazuje početak u dubokom životu celine, prihvatajući celinu. Priroda je moćna u tom delu, a priroda nisu samo trajne zemaljske stvari, sunce, voda, mudrost trajnih ljudi, to čak nisu ni sve stvari, ni univerzalna punoća, ni beskrajnost kosmosa, već ono što je pre »svoga«, neposredno i vrlo daleko, ono što je realnije od svih realnih stvari i što se zaboravlja u svakoj stvari, veza kojom se ne može vezati i kojom se sve, celina, vezuje. Priroda je, u delu Rene Sara, to iskustvo porekla, u tom iskustvu gde je poezija podvrgnuta kuiljanju bezmerne slobode i dubini odsustva vremena, poezija saznanje buđenja i, postajući reč koja počinje, postaje reč početka, reč koja je zakletva budućnosti. Stoga ona nije ni anticipiranje koje bi se, na provokativan način, proročanski vinulo u vreme i fikširalo, povezalo budućnost, ni reč vidovitog, na Remboov »razudani način«, već ona predviđa, poput onoga što šteti i štiti, onoga što obezbeđuje i aklimatizuje duboki život i slobodnu komunikaciju svega, ona je reč u kojoj poreklo postaje početak. »Veliki predviđači prethode jednoj klimi, ponekad je fikširaju, ali ne

prednjače činjenicama. U krajnjoj liniji oni mogu nacrtati konture njihovog fantoma, deducirajući ih iz te klime i, ako imaju skrupula, mogu ih žigosati anticipiranjem. Ono što će se dogoditi kao i ono što se zbililo, kao da je potopljeno.« »No ko će ponovo vaspоставiti oko nas tu bezmernost, tu gustinu, doista sazdanih za nas, u kojima smo, ne božanstveno, bili ogrezli?« (Pesma: *Zgrčenoj vedrini*).² Ako reč pesme u Rene Šarovom delu evocira reč misli u Heraklita, kakva je ona doprla do nas, mi to izgleda dugujemo tom odnosu prema poreklu, odnosu koji i kod jednog i kod drugog nije sasvim poverljiv i čvrst već bolan i olujan.

Ksenofan, verovatno mlađi od Heraklita, no kao i on jedan od onih koje je Platon, s malo podrugljivom nežnošću, zvao Starcima, bio je lutajući aed koji je išao iz zemlje u zemlju i živeo od svojih spevova; samo u njegovom spevu već je pevavao misao, reč koja je odbijala legende o bogovima, koja ih je nemilosrdno ispitivala, ispitujući i samu sebe, tako da su oni koji su ga slušali prisustvovali vrlo čudnom događaju: rođenju filozofije u pesmi.

Postoji, u iskustvu umetnosti i u genezi dela, jedan trenutak kada je delo samo još nerazgovetna žestina koja teži da se otvori i koja teži da se zatvori, koja teži egzaltaciji u prostoru koji se otvara, koja teži da se povuče u dubinu zataškavanja: delo je onda borbeno prisnost nepomirljivih i neodvojivih trenutaka, bolno opštenje između mere dela koja postaje moć, i bezmernosti dela koja želi nemoguće, između oblika u kojem se ono shvata i bezgraničnosti u kojoj se ono opovrgava, između dela kao početka i porekla, polazeći od koga nema nikad dela, u kojem caruje većno nedelanje. Ova antagonistička egzaltacija je ono što zasniava opštenje i ona će na kraju uzeti oličeni oblik potrebe za čitanjem i potrebe za pisanjem. Jezik misli i jezik koji se razmahuje u poetskom spevu, slični su različitim smerovima kojima se kretao ovaj prvobitni dijalog, no i u jednom i u drugom, i uvek kada se i jedan i drugi odriču svog umirenog oblika i vraćaju se svom izvoru, čini se da ponovo počinje, na manje ili više »živi« način, ta prvobitnija borba nerazgovetnih zahteva. Možemo reći da je svako poetsko delo, tokom svoje geneze, povratak tom inicijalnom sporu i da čak, dok je delo — delo, ne prestaje biti prisnost svog večnog rođenja.

U delu Rene Sara, kao i u Heraklitovim fragmentima, s vremena na vreme prisustvujemo toj večnoj genezi, toj teškoj borbi kraj predašnjeg, tu gde se prividnost misli očituje kroz tamnu sliku koja je zaplenjuje, gde se ista reč, podvrgnuta dvostrukoj žestini čini kao da se osvetljava u goljoj tišini misli, da se zgušnjava, da se puni neprestanom dubinom koja govori, šapatom u kojem se ništa ne čuje. Poput glasa hrasta, rigoroznog i zatvorenog jezika aforizma, govori nam, nerazgovetnom prvobitnom rečju, »majka jezivo prurušena, Mudrost sa očima punim suza«, koju je Rene Šar, gledajući friz u Laskou, identifikovao s likom »neizrecive zveri«. Čudna mudrost, odviše stara za Sokrata no i odviše nova, iz koje možemo misliti da nije isključen, uprkos nelagodnosti zbog koje se od nje udaljio, on koji je prihvatio kao jemstvo reči jedino prisustvo živa čoveka i koji je ipak umro, da bi održao reč.

¹) Vidi M. Blanšo: *Eseji*, Nolit, 1960, str. 194—212 — *Prev.*

²) Ovu »bezmernost« ogrezlosti« koja je sam prostor pevanja, u kojem živi celina, Formalna deoba osvetljava ovako: »U poeziji bivamo angažovani i određeni, kadri da stekemo izvorni oblik i svojstva koja nas dokazuju, jedino polazeći od opštenja i od međusobnog slobodnog rasporeda svih stvari, kroz nas«.

Preveli sa francuskog Mirej i Rade Tomić

Novica Tadić

Svekolika

Svekolika
na proplancima te nema gde
U jakom si poljupcu neba i zemlje
Sveža podrtavala
nema te
Na visokim noćnim liticama
Na krovovima od slame
Ispod drveća
ovde si ti ovde
Gde sve je kovitlac zahvatio razotkrivena
Ne možeš me više uspavati
Slegla si se u vidljivo
Ne širiš se ne peniš ne zviždiš
Ništa na tebi ne leprša
Ni jedno tvoje uzbuđenje
primećena
Razvij senke što ih kriješ
Duboko u imenu
Jer čisto si obilje
nagib čisti
Svekolika
posleponoćnik avetni
Gojnim se kopcima zaklanja
Razdelio se on zaista
U zle blizance
lica tvoja
Jarak u dve obale i crnu kičmu
Drhtavice koja protiče i sve dok se
Vetrina ne sjuri nikako ne može
Prekoračiti
to što se na njemu
belasa
Svet potmuli
pažljivo samo pažljivo
Poželeće već nebo bez oblaka
Vodu bez neba
Daleku škrinju u kojoj je prebivao
Ogledalo bez plamena
Zašiveni rukav svetlosti
Svekolika
ne premeštaš se više
Sa uzvisine na uzvisinu
Na trn si pala
Među prstima okrupnjali mrkli belegu
Šaku mi otvaraš
koleba se
Površina vode u tvojim
Haljinama u naletu
ja lutalo
Kroz grad u krv
Skupljao sam razdiruće besove
Oborene dimove
Tvoj ridi kašalj zapanu i buku
Za usta gorka
Mračni izust
nakostrešena
Kako bi sada na sred moje sobe
Na jednoj nozi stajala